

KIRJALLISUUDEN TARKASTELUA

HARTO HAKOVRTA, **Puolueettomuus ja integraatiopolitiikka. Tutkimus puolueettoman valtion adaptaatiosta alueelliseen integraatioon teorian, vertailujen ja Suomen poikkeavan tapauksen valossa** (diss.). Acta Universitatis Tamperensis, Ser. A, Vol. 78, Vammala, 1976, 366 sid.

Ännu för några år sedan var det en lätt uppgift att svarva ihop inledningsfraser till recensioner av arbeten om finsk utrikespolitik: det föll sig naturligt att utgå från bristen på sådan i seriös mening avfattad litteratur. Allt efter et frasen upprepats har den emellertid minskat i giltighet, och i själva verket är det väl numera rimligt att säga att vi har en hel del tyngre forskning kring vår utrikespolitik och dess determinanter — ett flertal statsvetenskapliga böcker och avhandlingar kunde åberopas till stöd för detta påstående. Att säga att kunskapsläget nu ter sig tillfredsställande vore dock definitivt att gå för långt. I flera avseenden existerar ännu gapande luckor, och behovet av djupborrande specialstudier är fortfarande stort. Harto Hakovirtas dissertationsarbete om neutralitet och integrationspolitik (avhandlingen granskades offentligt i december 1976; som fakultetsopponent fungerade Klaus Törnudd) minskar för sin del trycket av detta behov i det studien ger en grundlig kartläggning och analys av den finländska integrationsproblematiken.

Hakovirtas avhandling har redan en tid varit ett emotse — författaren har som känt i en lång rad uppsatser och rapporter gjort ett omsorgsfullt förarbete och därmed implicit aviserat ett större verk om Finland mellan neutralitet och integration. När detta verk nu föreligger kan man emellertid konstatera att det genomgått en viss förändring: Finland står fortfarande i blickpunkten, men samtidigt har en viss tyngdpunktsglidning

kommit in, innebärande en förskjutning mot komparativa aspekter och generellare teori-bygge. Hakovirta anger tre syften på tre nivåer: att teoretiskt skapa ett begreppssystem och pröva dess lämplighet för empirisk beskrivning och förstäliggörande; att empiriskt-komparativt identifiera och förklara lagbundenheter i hur neutrala i Europa anpassat sig till den västeuropeiska integrationen; att empiriskt i detalj beskriva, förklara och tolka Finlands integrationspolitik, som enär Finland är ett avvikande fall kan förväntas ge tilläggsinformation om när de konstaterade lagbundenheterna håller och när de inte gör det. Jag har för min del litet svårt att se relationerna mellan särskilt det andra och det tredje syftet, och jag skall försöka komma med en kommentar på denna punkt.

En målsättning är alltså att konstatera lagbundenheter i de neutralas i Europa beteende i ett visst avseende; för att kunna göra dessa konstateranden måste man då uppenbarligen ha en uppsättning neutrala stater vars beteende är föremål för analys. Var tar man då dessa stater, d.v.s. hur vet man vilka stater som är neutrala? Två typer av problem uppstår: ett mer generellt, ett som är mer direkt förknippat just med Finlands position och status.

För det första: man kan kanske väcka frågan om det inte ligger något ganska konfunderande i hela den forskningstradition som sysslar med neutrala aktörers beteende. Detta »att vara neutral» är väl något som upprinner just ur ett visst slag av beteende: att någon är neutral innebär att den agerar på ett visst sätt — mer försiktigt, mer ickeställningstagande, mer tillbakadraget, hur man vill. Agerar någon inte på detta vissa neutralitetsbestämmande sätt är den inte neutral. M.a.o.: det är vissa till det utrikespolitiska beteendet hörande lagbundenheter som motive-

rar att en grupp aktörer hänförs till kategorin »neutrala», och risken är väl stor att man hamnar in i en typ av cirkelresonemang om man går att se huruvida aktörer som definierats i termer av en beteende-egenskap i sitt handlande uttrycker just denna egenskap. Jag tycker nog att det är en svaghet i Hakovirtas teoretiska design att han inte genomför en ordentlig diskussion av detta problem; såvitt jag har kunnat se anför han inte heller en entydig definition av vad en neutral stat är för något. Mot vad jag ovan sagt om cirkelresonemang kunde Hakovirta genmäla att han inte identifierat den uppsättning stater han utvalt för analys i termer av beteende, utan att han helt enkelt stannat för att beakta de stater som enligt gängse och rådande uppfattningar är att betrakta som neutrala i Europa. Men — skulle repliken på ett sådant genmäle ljuda — dessa gängse och rådande uppfattningar går väl i sin tur tillbaka just på bedömningar av beteende? — Jag måste medge att jag är ganska osäker på relevansen i den invändning jag ovan anför; att Hakovirtas teoriram lämnar utrymme för den motiverar dock dess framförande. Något säger väl också det faktum att Hakovirtas resultat på det hela taget kan sammanfattas i iakttagelsen att de neutralas integrationsagerande har kännetecknats av just sådana drag man intuitivt upplever som neutrala.

Alltnog, min egentliga kommentar skulle gälla Finlands inplacering i denna problemvärld. Man kunde ju väcka frågan varför man i ett försök att etablera regelbundenheter skall inrycka objekt, vilkas hemmahörande i regelbundenhetssfären ter sig aprioristiskt tvivelaktigt. Hakovirtas svar blir att vi har att göra med det avvikande fallets strategi, d.v.s. en metod där man inte i första hand syftar till att utvinna kunskap om ett enskilt avvikande fall (här: Finland) utan om en vidare hypotes eller generalisering — man frågar alltså varför fallet inte faller inom regeln, man söker identifiera de faktorer som föranleder avvikelser, man vill — kort sagt — öka kunskapen om generaliseringens giltighet för att kunna nyansera och precisera den. Som Hakovirta framhåller måste emellertid ett avgörande kriterium appliceras: »Ratkai-

sevaksi poikkeustapausanalyysille muodostuu päätös, kuuluuko poikkeava tapaus todella tarkastelunalaisen säännön tai hypoteesin piiriin vai sen ulkopuolelle, sisältäykö se yleistyksen tai teorian alaan vai ei». I det förra fallet kan man nå fram till de önskade kvalificeringarna genom en analys av ett »deviant case»; i det senare fallet är detta case irrelevant: det tillhör inte det teoriområde man vill precisera.

Mitt problem här är att jag inte är säker på hur fallet Finland skall bedömas. Den generaliseringsrymd varom fråga är gäller neutrala staters beteende; frågan blir därför om Finland är ett fall som avviker från andra neutrala fall utan att ändå överskrida gränsen för vad som är tillåtet för ett »deviant case», eller om Finland avviker så mycket att fallet inte längre tillhör den generaliseringsrymd det skall kvalificera. Hakovirta går på den förra linjen, men visst kunde man — med risk för att svära i kyrkan — jämväl gå på den andra. Avgörande blir vilka neutralitetskriterier man tillämpar och hur man gör det, och här kunde man föra vidlyftiga diskussioner som jag emellertid inte skall gå in på. Det må räcka med konstaterandet att svaret såvitt jag kan se måste inrymma ett inte ringa mått av godtycke, och detta leder över i en konsekvens. Det som nämligen slagit mig vid läsningen av Hakovirtas mycket intressanta avhandling är att epitetet »neutral» kanske inte är särskilt fruktbart i vetenskapliga sammanhang. Om vi — och jag talar nu om vetenskaplig stringens, inte om politiska lämplighetsöverväganden — accepterar föreställningen att Finland är en neutral stat, då måste vi även acceptera Finlands lämplighet som ett avvikande fall vid ett teori bygge kring neutralt beteende, och då måste vi även acceptera den sats vi finner på bokens slutsidor, där det heter att en neutral stat i regel löser sitt adaptationsproblem genom att justera sina utrikespolitiska integrationsrestriktioner (Schweiz, Österrike, Sverige), men att den även kan förfara annorlunda, så att den uppbalanserar sitt integrationsdeltagande genom responsivitet och kompensation vis-à-vis en konfliktpart som ogärna ser ett sådant integrationsdeltagande (Finland). Härmed har vi

naturligtvis kvalificerat satsen och skapat oss en föreställning om när (Finlands situation) den inte håller. Men har vi inte samtidigt uttunnat satsen nästan till innehållslöshet, berövat den på det mesta av dess förklarande och prediktiva värde? Och har vi inte gjort detta för att vi teoretiserar kring ett begrepp som är så svårfångat, så ogörligt att entydigt fastställa att vi inte vet vad teorins område egentligen står för? Ett motiv för att besvara denna fråga jakande finner vi på den nästista textsidan i Hakovirtas avhandling, där han konkluderar att Finland — det avvikande fallet — »voidaan itse asiassa vahvoilla perusteilla (d.v.s. symmetriskt beteende) pitää kaikkein selvimmin teorian piiriin kuuluvana maana»(!)

*

Det första av de tre ovan relaterade syftena (nämligen det teoretiska; att skapa ett begreppssystem) lever Hakovirta upp till på ett intresseväckande sätt, där han via ett laborerande med olika komponenter (adoption som perspektiv, Modelskis modell av utrikespolitiken som system, neutralitet och bildpolitik) definierar den neutrales integrationsproblem och olika adaptionstyper samt neutrala integrationsdimensioner. Den ledande tanken — som synes fruktbar, men som kanske kunde ha presenterats på ett enklare sätt — är att integrationsproblemet uppstår som en följd av två motverkande faktorer: å ena sidan ett integrationstryck, å andra sidan integrationsrestriktioner. När båda faktorerna intensitetsmässigt överskrider ett tröskelvärde uppkommer en spänning i det utrikespolitiska handlings-systemet, som en neutral aktör kan söka komma tillrätta med via två huvudsakliga strategier: antingen genom att anpassa restriktionerna efter problemet (adaptation of restraints) eller genom att anpassa sig till restriktionerna (adaptation to restraints); den förra strategin inrymmer då sådana konkreta åtgärder som revidering av utrikespolitiska målsättningar eller nytolkning av existerande förpliktelser och åtaganden; den senare strategin kommer till uttryck t.ex. i ett begränsat eller villkorligt integrationsdeltagande. Ännu en tredje strategi, nämligen att kringgå problemet, presenteras av Hakovirta — denna strategi synes dock svärbehandlad och teoretiskt åtminstone

diskutabel (om vi har ett problem som definieras i termer av två faktorer är det inte lätt att föreställa sig Lösningstrategier som inte är kopplade till just dessa faktorer). Den huvudkonklusion som applicerandet av denna begreppsapparat på den tillgängliga empirin utmynnar i har vi redan nämnt ovan — det är kanske överflödigt att säga att den beledsagas av en stor mängd underordnade iakttagelser, rön och satsar.

Detta flyktiga referat gör inte Hakovirtas målmedvetna teoretiska arbete rättvisa, men kan kanske ge läsaren en uppfattning om hur de ledande tanketrådarna löper. Det är enligt mitt förmenande inte många invändningar som infinner sig, även om man har det allmänna intrycket att det varit möjligt att ytterligare differentiera begreppen och sålunda komma till en klarare hypotesstrukturering av den empiriska problematiken. Respekten för Hakovirtas teoretiska insats minskas inte heller av att man kan ställa sig frågande till vissa begreppsliga konstruktioner (vad är »tilanteellinen ulkopoliittikka«?). Däremot tycker jag nog att Hakovirta uppträder med alltför små ambitioner när han kommenterar betydelsen av sin teoristruktur.

Beträffande samspelet mellan teori och empiri menar han nämligen (1) att teorin har visat sig rimlig i betydelsen appliceringsduglig; och (2) att den har gett prediktioner som stöds av empirin. Emellertid — menar han vidare — kan empirin inte testa teorin, eftersom denna har inducerats från empirin: »teoria ja empiria ovat olennaisesti toisistaan riippuvia, keskinäisessä vuorovaikutuksessa kehittyneitä». På ett annat ställe heter det att »teoria joudutaan perusteamaan samalla empirialla, jota sen tulee selittää ja tulkita». Jag är inte riktigt införstådd med Hakovirtas resonemang på dessa punkter, och i varje fall är det rimligt att säga att det inte framgår klart ur hans text hur empirin har väglett teorikonstruktionerna. Såvitt jag kan se har dessa uppstått ganska oberoende av empiriska föreställningar via deduktivt orienterade resonemang kring de komponenter jag nämnde i det refererande avsnittet ovan. Möjligen menar Hakovirta att han i sitt teoretiserande implicit vägletts av de föreställningar om

integration, neutralitet och adaption han kommit till i sina tidigare forskningar, men detta är väl en litet annan sak, och skall inte läggas teoristruktureringen till last så länge den även kan försvaras rent deduktivt. Att teorins giltighetsområde — som Hakovirta framhåller — tillsvidare måste begränsas till det efterkrigstida Europa är sant (det är svårt att annorstädes uppleta kombinationen integration och neutralitet), men häri finner vi endast ett ytterligare skäl att inte vetenskapligt fördjupa oss i neutralitet, inte ett skäl som talar mot teoribygget som sådant. Allt menar jag för min del att författaren vid utarbetandet av sin teori (varmed han alltså förstår ett begreppssystem mer än en hypotesstruktur) varit mer originell och vittsyftande än han själv förefaller mena.

*

Substansen i Hakovirtas avhandling kan vi inte här närmare gå in på. Den är så rik och omfattande att den inte låter sig sammanfattas på några rader, och den som ämnar fördjupa sig i Hakovirtas text får bereda sig på många läsomgångar innan han tillgodogjort sig det digra innehållet. Som arbetsprestation är avhandlingen mycket imponerande, och källförteckningen bär ett gott vittnesbörd om den forskarmöda som ligger bakom de många textsidorna. Hakovirta är även värd erkännande för att han förmått komponera den stora textvolymen på ett intressebevarande sätt — de olika avsnitten griper in i varandra enligt ett klart mönster som håller läsarens uppmärksamhet vid liv, och de många sammanfattningar och tabellariska illustrationer som författaren ganska frikostigt strör in i texten förstärker intrycket av en skicklig systematik. Emellertid finns det i kompositionen även mindre tilltalande drag; mest framträdande är kanske den mångordighet och överbenägenhet att dokumentera och resonera man känner igen från flera tidigare arbeten av Hakovirta.

Korrekturläsningen kunde Hakovirta gärna ha lagt ned mera tid på — en synpunkt som jag förmodar delas av åtminstone Göran von Bonsdorff, som får se sitt namn felstavat på alla upptänkliga sätt. Dylika skönhetsfläckar och de kritiska kommentarer jag gjort ovan

kan dock inte förta helhetsintrycket att Hakovirtas avhandling är ett mycket värdefullt bidrag till studiet av Finlands utrikespolitik. Boken är genomarbetad, rikt dokumenterad, och strukturerad i termer av en teori som inte saknar självständiga och originella inslag, låt vara att författarens diskussion just i de avsnitt som gäller teorins ställning och roll ibland synes mig diskutabel. Empiriskt ger avhandlingen mycket grundläggande information om västeuropeisk integration, illustrationer av mjukdataorienteringens för- och nackdelar, värdefullt kausalt om finsk integrationspolitik och dess komplexa problemvärld. Hakovirta är att gratulera till en stor och viktig bok.

Dag Anckar